

Oblicza postpamięci 4

– *Narracje alternatywne
i marginalizowane*

22-23 października 2020 r.

Interdyscyplinarna konferencja naukowa

organizowana przez

Instytut Studiów Międzykulturowych Uniwersytetu Jagiellońskiego

Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego

Komitet naukowy:

Prof. dr hab. Małgorzata Tryuk

Prof. dr hab. Tadeusz Paleczny

Prof. dr hab. Bogdan Szlachta

Dr hab. Monika Banaś, prof. UJ

Dr hab. Andrzej Porębski, prof. UJ

Dr hab. Dariusz Juruś

Dr hab. Tomasz Łysak

Komitet organizacyjny:

Dr hab. Małgorzata Gaszyńska-Magiera, prof. UW

Dr Barbara Weźgowiec

Dr Paweł Plichta

Mgr Anna Jamka (sekretarz)

kontakt: facesofpostmemory@gmail.com

1. Post-pamięć a rosyjskie wojny o Kaukaz. Śmierć Aleksandra Grybojedowa w Persji w pamięci kulturowej współczesnej Rosji

Małgorzata Abassy (Uniwersytet Jagielloński, Instytut Rosji i Europy Wschodniej)

Badania dotyczą mechanizmów osvajania potencjalnie traumatycznych wydarzeń historycznych oraz przechowywania ich w pamięci kultury wraz z cykliczną aktualizacją. Przedmiotem badań jest śmierć rosyjskiego poety, dyplomaty i reformatora Aleksandra Grybojedowa (1794-1829). Wydarzenie to po dzień dzisiejszy zyskuje aktualizację w postaci kolejnych prób interpretacji przyczyn „teherańskiego incydentu” oraz jego skutków dla rosyjskiej kultury i wpływu na kształtowanie wizerunku Rosji. Materiał analityczny będą stanowić dwa teksty: literacki oraz filmowy, o takim samym tytule: *Smert' Vazir Mukhtara*. Metoda badawcza wywodzi się z Lotmanowskiej tradycji semiotycznej szkoły tartusko-moskiewskiej, która zakłada odczytywanie kultury przez pryzmat tekstu „jako zamkniętej całości znaków nacechowanych znaczeniem”. Hipoteza badawcza zawiera się w stwierdzeniu, iż rosyjska kultura po dzień dzisiejszy poszukuje sensu/znaczenia wydarzeń w Teheranie. Udzielenie odpowiedzi na pytanie o przyczynę tych poszukiwań w perspektywie pamięci kulturowej będzie jednym z zadań badawczych.

2. An Inclusive Model of Memory Work in Poland: Bridge To Poland as a Case Study

Jolanta Ambrosewicz-Jacobs / Leora Tec (Uniwersytet Jagielloński, Instytut Europeistyki/ Bridge to Poland)

Memory of World War II in Poland is sometimes plagued by an us/them mentality or a competition of suffering. This paper will attempt to answer several questions: how are non-Jews contributing to Holocaust memorialization in Poland? Why is this contribution so important? How can recognizing this contribution serve to heal rifts and change deep seated stereotypes? Who has the right or the responsibility to do Jewish remembrance in Poland? This paper will present a case study, based on participant observation, of Bridge To Poland, an organization created by one of the

authors in response to her encounter with the work of Brama Grodzka-Teatr NN in Lublin. We will show how Bridge To Poland teaches about Jewish Poland in an inclusive manner; that is, including the non-Jewish Polish experience and why doing so is of paramount importance. Bridge To Poland highlights the non-Jewish Poles that Tec calls, „Rescuers of Memory”, which she believes results in combatting stereotypes about non-Jewish Poles and building bridges.

3. Złe dziedzictwo i obowiązek pamiętania w *Topografii pamięci* Martina Pollacka

Joanna Bednarska-Kociolek (Uniwersytet Łódzki, Instytut Filologii Germańskiej)

Eseje autobiograficzne Martina Pollacka z tomu *Topografia pamięci* są punktem wyjścia moich rozważań o zmaganiach autora z biografiami przodków – nazistów. Najwięcej miejsca Pollack poświęca historii życia ojca esesmana, próbuje opowiedzieć o swej rodzinie i wypełnić luki w jej historii. Jako dziecko nie zdawał sobie sprawy z tego, że jego biologiczny ojciec był zbrodniarzem wojennym, a ukochani dziadkowie do końca życia pozostali wierni nazistowskiej ideologii. Intencją pisarza jest zachowanie pamięci o ofiarach i nadanie im „twarzy”. Nie jest oczywiste, czy autorowi udaje się zrealizować to założenie. Pollack wpisuje się swoimi tekstami *Śmierć w bunkrze* (2004) oraz *Topografie pamięci* (2016) w dyskurs na temat pamięci o pokoleniu nazistów. Tzw. „książki o ojcach” powstawały w literaturze niemieckojęzycznej od lat 60. XX wieku. Na początku nowego tysiąclecia temat ten powraca z nową siłą. Będzie on stanowił tło mojego wystąpienia. Pojęcie *postmemory* zostało stworzone przez potomków ofiar Holocaustu (M. Hirsch, E. Hoffman). Wielu badaczy sprzeciwia się przenoszeniu go na kondycję psychiczną potomków sprawców, nawet jeśli ci chcą uszanować ofiary ojców. W swoich rozważaniach będę poszukać odpowiedzi na pytanie, czy dopuszczalne jest stosowanie tego samego terminu dla podobnych zjawisk psychicznych i społecznych, odnoszących się do tych różnych grup.

4. Postpamięć a kompetencja tłumaczeniowa studentów filologii rosyjskiej (na przykładzie schyłkowego okresu socjalizmu w Polsce)

Dorota Chudyk, Anna Żarska (Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Neofilologii, Katedra Rusycystyki)

Kompetencja translatorska to nie tylko dobra znajomość języków, ale także rzeczywistości, kultury i historii obydwu wspólnot komunikacyjnych. Obserwacje prowadzone w procesie kształtowania tejże kompetencji na studiach filologicznych pozwalają na sformułowanie hipotezy, że wiedza o realiach, wydarzeniach i traumie związanej z okresem schyłku socjalizmu i przemian ustrojowych w Polsce, która, jak się wydaje, powinna być zachowana w pamięci młodego pokolenia nie tylko dzięki nauczaniu historii w szkole, ale także bezpośrednim relacjom rodziców i dziadków, nie jest wystarczająca do wykonywania adekwatnych tłumaczeń z języka polskiego na język rosyjski. Wystąpienie prezentuje wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród uczniów szkół podstawowych Rzeszowszczyzny oraz studentów filologii rosyjskiej UR dotyczących pamięci młodego pokolenia o schyłkowym okresie PRL-u, a także analizę tekstów tłumaczonych przez studentów specjalności translatorskiej.

5. Chałwa bohaterom? Internetowe trawestacje społecznego nakazu pamiętania

Sławomir Doległo (Uniwersytet Jagielloński, Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej)

Według semiotyka Marcina Napiórkowskiego do najważniejszych komponentów polskiego *memory boom* należą spory o kalendarz świąt i ustanawianie w przestrzeni publicznej miejsc pamięci, a także rywalizacja w heroizmie i konkurencja ofiar. Znajdują one wyraz zarówno w realizacji tzw. polityki historycznej państwa, jak i oddolnych inicjatywach obywateli, wyposażonych w nowe środki komunikowania. W warunkach pluralistycznej, zmediatyzowanej i urynkowanej kultury wygasa postrzeganie pamięci jako jedynej i powszechnie obowiązującej, będącej efektem odgórnych prerogatyw, nakazów i presji. „Istota demokratycznego, wolnego państwa polega na tym, że można wybierać między tradycjami i postaciami, a na rynku idei i tradycji powinna panować konkurencja” – przypomina dyrektor Muzeum Powstania Warszawskiego Jan Ołdakowski. W warunkach permanentnego sporu politycznego jego obserwacje przywołują obraz głośnych i prowokacyjnych inicjatyw lewicowych

aktywistów, poszukujących własnej reprezentacji symbolicznej, sprzeciwiających się jednostronnej, prawicowej wizji przeszłości i patriotyzmu. Wystąpienie poświęcone będzie współczesnym oddolnym praktykom kontestacji społecznego nakazu pamięci.

6. Postpamięć a polityczne modele przestrzeni publicznej

Magdalena Gawin (Uniwersytet Warszawski, Instytut Filozofii)

W wystąpieniu dokonam analizy porównawczej pojęcia postpamięci z dwoma modelami przestrzeni publicznej, tj. z modelem demokracji deliberacyjnej J. Habermasa oraz modelem agonicznym autorstwa Ch. Mouffe i E. Laclau. Celem analizy będzie sprawdzenie, czy postpamięć może i – ewentualnie – jak mogłaby wpływać na kształt przestrzeni publicznej. Będę broniła twierdzenia, że o ile model Habermasa nie uwzględnia w swoich ramach postpamięci, o tyle model agonistyczny zakłada taką możliwość, jednakże robi to w sposób, który z postpamięci czyni narzędzie jedyne populistyczne. W końcowej części pokażę możliwości, jakie dla postpamięci daje teoria politycznych emocji M. Nussbaum. W jej ramach przestrzeń publiczna, jakkolwiek oparta na racjonalnych podstawach, wymaga uwzględniania czynników emocjonalnych także takich, które przybierają formę narracyjną, właściwą m.in. postpamięci.

7. Pamięć o powojennych doświadczeniach Niemców z serbskiej Wojwodiny w przekazie ustnym

Sabina Giergiel (Uniwersytet Jagielloński)

Podstawowym celem referatu jest przedstawienie wstępnych wyników badań, jakie przeprowadziłam w serbskiej Wojwodinie w ramach projektu: „Pamięć o powojennych doświadczeniach Banackich Niemców w transgeneracyjnym przekazie ustnym” finansowanego przez NCN (konkurs Miniatura 3). Celem projektu była próba odpowiedzi na pytanie, jak pamięć o powojennych (po II wojnie światowej) doświadczeniach Niemców z serbskiej Wojwodiny (tj. Niemców osiedlających się na tym terenie od zakończenia wojen turecko-austriackich [od XVIII w.]) funkcjonuje w przekazie międzypokoleniowym. Problematyka tego rodzaju sytuuje się w ramach

badań pamięciologicznych (*memory studies*). Kluczowe dla badań zagadnienia koncentrują się wokół pytań: 1) czy i jak pamięć o traumatycznych wydarzeniach (pobyt w obozach, rekwirowanie majątków, przymus pracy, wykorzystywane seksualnie, rozdzielanie rodzin, wysiedlenia) z przeszłości była przekazywana; 2) które treści w opowieści biograficznej były pomijane; 3) czy doświadczenie zbiorowe stanowi dziś istotny element świadomości kolejnych pokoleń (kategoria postpamięci M. Hirsch). Pragnę zastanowić się nad transmisją opowieści z pamięci magazynującej do pamięci funkcjonalnej (A. Assmann), wynikającą z przekształceń związanych ze zmieniającymi się okolicznościami społecznymi i politycznymi (np. śmierć Tity, rozpad Jugosławii, przełamanie pewnych tabu). Materiałem, który został poddany interpretacji są wywiady autobiograficzno-narracyjne z potomkami Niemców. Należy podkreślić, że w Serbii podstawowym punktem odniesienia dla aktualnych narodowych narracji pozostaje II wojna światowa. Jednak w wyniku powojennych przesunięć w obrębie kolektywnej pamięci, pewne treści aż do lat 90. XX w. sytuowały się poza głównym nurtem narracji narodowych. Taki charakter ma pamięć o doświadczeniach Niemców, którzy – w wyniku przypisania im kolektywnej winy – poddani zostali represjom. Choć w Serbii od lat 90. XX w. ich doświadczenie jest stopniowo adaptowane przez pamięć kulturową, to wciąż zaniedbywany jest ten obszar badań, w którym punkt ciężkości stanowi pamięć komunikacyjna.

8. Na przekór fałszywej pamięci. Obraz Austrii w twórczości Martina Pollacka

Małgorzata Golik (Akademia Ignatianum Kraków, Instytut Kulturoznawstwa)

Martin Pollack to austriacki pisarz, autor głośnego reportażu o ojcu, który był oficerem gestapo. W trakcie szczegółowego odtwarzania jego biografii Pollack zauważył, że zafascynowany nazizmem i przesiąknięty antysemitkami poglądami był nie tylko on, ale także pozostali członkowie jego rodziny oraz duża część społeczeństwa. Mimo to w Austrii powszechnie obowiązywał mit pierwszej ofiary Hitlera, przez co zdjęto z jej obywateli ciężar odpowiedzialności za zbrodnie, a skupiono się na cierpieniach po przegranej wojnie. Historia bliskich stała się dla reportera pretekstem do rozliczenia nazistowskiej przeszłości całego kraju oraz podstawą do rekonstrukcji zbiorowego i prywatnego losu znacznej części Austriaków. Wywołując kolejną w dziejach Austrii dyskusję o losie tego narodu w XX wieku,

Pollack nakreślił przy tym obraz społeczeństwa, z którym wielu nadal nie chce się skonfrontować.

9. Traumatyczna pamięć o komunizmie we współczesnej poezji bułgarskiej

Dorota Golek-Sepetlieva (Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Humanistyczny, Instytut Literaturoznawstwa)

W referacie zostaną przedstawione sposoby tworzenia pamięci o komunistycznej przeszłości we współczesnej poezji bułgarskiej z pierwszych dwóch dekad XXI wieku (Płamen Dojnow i Władimir Sabourin). W tekstach poetyckich pojawiają się kwestie skomplikowanych zależności czasów historycznych i ideologii, deformacji polityczno-społecznych, zbrodni i ograniczania wolności ludzkiej. Następuje tworzenie traumatycznej pamięci w dotychczasowych obszarach niewiedzy i przemilczeń, wieloletnich tabu i manipulowanej przeszłości (P. Ricoeur). Poetyckie kreacje można potraktować jako wizje alternatywne wobec dominujących bułgarskich oficjalnych narracji państwowych oraz historiografii. Poeci wskazują na dramatyczne następstwa przemocy i dominacji, tworzą nowe miejsca pamięci traumatycznej (P. Nora). Jednoznacznie odrzucają nostalgiczno-sentymentalne wspomnienia o nieodległej przeszłości, w których opresyjny wymiar komunizmu zostaje zawieszony.

10. Alternatywne opowieści o zjednoczeniu. Neonazizm w literaturze postenerdowskiej

Dominika Gortych (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Filologii Germańskiej)

Celem wystąpienia jest refleksja nad pamięcią kulturową przełomu 1989/1990 w Niemczech z uwzględnieniem aktywności ruchu neonazistowskiego w nowych krajach związkowych. Temat ten nie funkcjonuje w obrębie polityki historycznej, a rolę medium pamięci przejmuje literatura postenerdowska. Podstawę analizy opartej na paradygmacie kulturoznawczym stanowią dwa debiuty z lat 2017 i 2018 autorstwa Manji Präkels oraz Lukasa Rietzschela. Materiał uzupełnią studia socjologiczne i politologiczne, poświęcone sytuacji landów wschodnich oraz współczesnemu rasizmowi. Wpływ autorytarnego systemu państwowego NRD oraz wynikające

z niego wzorce socjalizacji znajdują potwierdzenie w światach konstruowanych powieści i biografiami postaci. Ułomność obywatelska, brak komunikacji międzypokoleniowej i strach przed odpowiedzialnością historyczną skutkują załamaniem się porządku świata pokoleń dojrzewających po upadku Muru, co dowodzi aktualności problematyki zjednoczeniowej także 30 lat po przełomie.

11. Ludzkie i nie-ludzkie determinanty pamięci lokalnej. Studium przypadku Lasu Krępieckiego

Katarzyna Grzybowska (Uniwersytet Jagielloński, Wydział Polonistyki, Katedra Antropologii Literatury i Badań Kulturowych)

Wystąpienie zostanie poświęcone ludzkim i nie-ludzkim aktantom pamięci związanym z nie-miejscem pamięci (Lanzmann, Sendyka) oraz ich wzajemnym relacjom. Przedmiotem prowadzonych badań jest funkcjonowanie miejsca masowego mordu zawierającego nieoznakowane masowe groby w lokalnej sieci relacji. Obiekt refleksji stanowi Las Krępiecki, położony między wsiami Krępiec i Kazimierzówka. Podczas okupacji stanowił on miejsce masowych egzekucji, zagrzebywania i palenia zwłok. Podczas wystąpienia na wybranych przykładach wypowiedzi po-świadków zarysuję odpowiedź na następujące pytania: jak pamięć mordu jest warunkowana przez wzajemną relację środowiska i ludzkich aktorów społecznych? Jak można opisać proces negocjowania pamięci przez jej aktorów i materialnych świadków? Jak sposoby postrzegania i opisywania krajobrazu wykształcone przez bezpośrednich świadków mordu wpłynęły na postrzeganie nie-miejsca pamięci przez kolejne pokolenia? Główne ramy koncepcyjne wystąpienia będą stanowić teoria pamięci zbiorowej (Halbwachs, Assmann, Olick) i środowiskowej (Domańska, Praczyk, Małczyński).

12. „Łemko nosi ból w genach”

Janina Hajduk-Nijakowska (Uniwersytet Opolski, Wydział Nauk o Polityce i Komunikacji Społecznej)

Analiza wywiadu przeprowadzonego z wnuczką Łemków, wysiedlonych na Dolny Śląsk w 1947 r. w ramach akcji Wisła. Refleksje narratorki (ur. 1981), a przede

wszystkim jej poszukiwania odpowiedzi na pytanie „kim jestem?” konfrontuję z opiniami innych przedstawicieli tej grupy etnicznej i wnioskami płynącymi z badań socjologów i kulturoznawców, a także z kontekstem oficjalnej polityki pamięci na temat mniejszości etnicznych. Staram się doprecyzować sygnalizowany przez interlokutorkę proces konkretyzowania pamięci o traumatycznych wydarzeniach z przeszłości, postpamięci współtworzącej jej współczesny sposób rozumienia świata i własnej w nim obecności. Stąd w tytule referatu umieściłam cytaty z tekstu Piotra Trochanowskiego pt. *Słowo Łemka o sobie o swoim narodzie* (1987).

13. Postpamięć I wojny światowej w Europie Środkowej – historia szuka pamięci

Marcin Jarząbek (Uniwersytet Jagielloński, Instytut Historii)

Referat prezentować będzie syntetyczne spojrzenie na obecność doświadczenia I wojny światowej w narracjach o przeszłości ostatniej dekady w wybranych państwach Europy Środkowej (Polski, Republiki Czeskiej, Słowacji, Ukrainy). Wykorzystując jako bazę źródłową zarówno dyskurs naukowy i popularno-naukowy, jak i wydawane obecnie materiały wspomnieniowe, gry planszowe oraz inne inicjatywy kommemoratywne, chciałbym zwrócić uwagę na dosyć paradoksalną relację między poszczególnymi formami obecności przeszłości w teraźniejszości, jaka zachodzi w przypadku doświadczeń I wojny światowej. Konflikt ten z różnych powodów przez wiele dziesięcioleci w krajach Europy Środkowej (z wyjątkiem Węgier) pozostawał na marginesie zarówno badań zawodowych historyków, oficjalnych i alternatywnych polityk pamięci, jak i pamięci komunikacyjnej. Wielu – m.in. Robert Traba – nazywali go wręcz „zapomnianą wojną”. Dopiero rozmaite działania związane ze stuleciem wojny (projekty muzealne i biblioteczne, np. Europeany), a zwłaszcza rozwój historiografii, sprawiły, że temat ten pojawił się jako jeden z wątków publicznych (choć niekoniecznie państwowych czy oficjalnych) narracji o przeszłości. Doświadczenia I-wojenne były odkrywane przez drugie, a często kolejne pokolenia i przetwarzane w nowym kontekście. W moim wystąpieniu – porównując obecność postpamięci I wojny światowej we wskazanych wyżej państwach – zwracam uwagę na mechanizmy funkcjonowania takiej „wzbudzonej” postpamięci, a także na jej zasięg i miejsce w szerszej perspektywie pamięci komunikatywnej i kulturowej – narodowej i europejskiej.

14. Kontrowersje wokół pomnika ofiar niemieckiej okupacji Węgier

Ewa Jędras (Uniwersytet Jagielloński)

Jednym z wydarzeń w historii Węgier, do którego odnoszą się twórcy współczesnej węgierskiej polityki historycznej, jest okres niemieckiej okupacji państwa w trakcie II wojny światowej. W 2013 roku władze Węgier podjęły decyzję o wzniesieniu w Budapeszcie pomnika Ofiar Niemieckiej Okupacji, który został odsłonięty w 2014 roku. Krytycy monumentu zarzucali jego twórcom fałszowanie historii czy brak poszanowania pamięci ofiar Holokaustu. W ramach protestu stworzono konkurencyjny Żywy Pomnik. Na potrzeby wystąpienia przeprowadzę analizę treści materiałów tekstowych (artykułów i wypowiedzi polityków, twórców, historyków i aktywistów), jak i ilustracyjnych (fotografii przedstawiających pomnik Ofiar Niemieckiej Okupacji oraz Żywy Pomnik). Analiza umożliwi odpowiedź na pytanie, dlaczego monument upamiętniający ofiary okupacji budzi kontrowersje, a preferowana przez władze wizja przeszłości, której nośnikiem jest pomnik, dzieli społeczeństwo węgierskie. Da też możliwość zaprezentowania, jaką narrację, alternatywną wobec tej promowanej przez władze, upowszechniają przedstawiciele ruchu stworzonego wokół Żywego Pomnika.

15. Marginalizacja czy marginalność? Polityka historyczna współczesnej Ukrainy wobec Holocaustu

Katarzyna Jędraszczyk (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Kultury Europejskiej)

Wychodząc z opisu pięciu strategii radzenia sobie z przeszłością Aleidy Assmann w swoim wystąpieniu wskażę przykłady obecności tych strategii w narracji o Zagładzie Żydów na Ukrainie. Przykład Holocaustu wydaje się oczywisty dla „kosmopolitycznego katalogu obrazów z przeszłości”. Okazuje się jednak, że dla poszczególnych krajów charakterystyczne są określone motywy przewodnie i strategie postępowania wobec pamięci o Żydach i Holocaustie. Paul Ricoeur mówił o złym używaniu historii i niewypowiedzianym porozumieniu wspólnoty dotyczącym tego, co chcą pamiętać. W przypadku Ukrainy, relatywizacja cierpienia Żydów wiązana jest z dyskursem obwiniającym ich o szerzenie bolszewizmu oraz wrogi

stosunek do państwa ukraińskiego w latach 1917-1921. W narracji narodowej i antykomunistycznej podkreśla się też, że Żydzi byli organizatorami represyjnej maszyny zwalczającej Ukraińców i w dużej mierze odpowiadają za głód na Ukrainie w 1932-1933 (dlatego doświadczyli przemocy nie tylko ze strony nazistów, ale i miejscowej ludności). Trudno doszukiwać się podobieństw na przykład w polskiej i ukraińskiej pamięci o Żydach. Podczas gdy w Polsce temat żydowski jest bardzo silnie włączony w nurt pamięci o drugiej wojnie, w wypadku Ukrainy proces ten znajduje się w fazie początkowej i trudno przewidzieć jakie miejsce zajmie. Profesjonalne dbanie o pamięć w postaci artefaktów gromadzonych np. w muzeach czy archiwach, chroni przed zapomnieniem. Dużo szybciej na zapomnienie narażone są te elementy pamięci, które nie są wsparte instytucjonalnie i tkwią tylko w pamięciach indywidualnych. Na naszych oczach dochodzi do przejścia od pamięci komunikacyjnej do pamięci kulturowej (Jan Assmann), dlatego tak istotne jest instytucjonalne wsparcie badań i upamiętniania Holocaustu. W wystąpieniu opisane zostanie kilka przykładów praktyk kommemoratywnych (Babi Jar, Odessa, Lwów).

16. Strażniczki pamięci. Doświadczenie II wojny światowej w narracjach kobiecych na terenie Podhala

Kaja Kajder (Uniwersytet Jagielloński, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej)

Kształtowany przez indywidualne doświadczenie obraz II wojny światowej jest przekazywany kolejnym pokoleniom za pośrednictwem opowieści rodzinnych. W jaki sposób zostaje on przetworzony i utrwalony we współczesnych narracjach mieszkanki Podhala, będących przedstawicielkami drugiego pokolenia? W oparciu o etnograficzne badania terenowe, realizowane w ramach projektu „Józef Kuraś *Ogień* i jego podkomendni w wyobraźni społecznej. Antropologiczne studium przeżywania przeszłości”, przedstawione zostaną sylwetki kobiet, które w lokalnych społecznościach przyjęły role strażniczek pamięci. Analiza pogłębionych wywiadów etnograficznych pozwoli na zadanie pytań o to, w jaki sposób przeszłość oddziałuje na rozmówczynie dzisiaj i jakie są ich strategie radzenia sobie z trudną, rodzinną pamięcią. Omówione zostaną także podejmowane przez mieszkanki Podhala działania z zakresu amatorskiej historiografii, które umożliwiają włączenie perspektyw pozostających na marginesach opowieści o wojnie w szerszą ramę historii lokalnej.

17. Trauma, pamięć i postpamięć. Córka i matka wobec wojennej tragedii w świetle książki Anny Janko *Mała zagłada*

Łucja Kapralska (Akademia Górniczo-Hutnicza im. St. Staszica w Krakowie, Wydział Humanistyczny)

Celem wstąpienia jest unaocznienie, jak apokalipsa nieprzeżyta osobiście zostaje zrekonstruowana w literackiej opowieści o faktach, w sytuacji, w której międzygeneracyjny przekaz pamięci został wymuszony przez młodsze pokolenie. Matka autorki, przeżywszy w czasie wojny jako jedna z nielicznych masakrę we wsi Sochy na Zamojszczyźnie, nigdy o tym fakcie ze swego życia nie mówiła ani nie pisała, dokonując indywidualnego aktu wymazywania pamięci. Relacjonując losy matki i nieżyjących dziadków Janko stawia siebie w pozycji potomkini ocalonych, ale też i w pozycji ofiary, która z tą odziedziczoną traumą musi się uporać. Odtwarzanie pamięci i wytwarzanie postpamięci u Janko jest tym cenniejsze, że mówi o wojennych losach mieszkańców wsi, o których narracje wojenne niewiele osób się upomina. Wystąpienie opiera się na analizie danych zastanych; materiał badawczy stanowi literatura piękna i film.

18. W stronę apokryficznego kina. Uwagi o „przyleganiu” przeszłości do fikcji na przykładzie filmu *Demon* Marcina Wrony

Marek Kaźmierczak (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Filmu, Mediów i Sztuk Audiowizualnych)

Film *Demon* (2015) Marcina Wrony został dobrze przyjęty przez publiczność polską, kanadyjską czy izraelską (jedenaście nominacji, jedna nagroda). Interesująca jest recepcja tego filmu na stronach serwisów internetowych: od uwag o nieudanym, pełnym poromantycznych klisz dziele, po komentarze banalizujące przywołanie żydowskiej przeszłości polskiego społeczeństwa. Reżyser nieprzypadkowo korzysta z kina gatunków, aby uzasadnić pewne rozstrzygnięcia dramatyczne w filmie. Nawiązania intertekstualne w filmie m.in. do *Dybuka* Waszyńskiego, do *Wesela* Wajdy i *Wesela* Smarzowskiego pełnią funkcje figuratywne w pytaniu o przeszłość i o jej wpływ na teraźniejszość. Oczywiście odniesień nie oznacza jednak naiwnych rozstrzygnięć dramaturgicznych i poznawczych. W referacie zamierzam udowodnić, że film *Demon* jest przykładem kina apokryficznego (pracuję nad tą koncepcją),

a więc kina, które pokazuje, co się dzieje ze społeczeństwem, do którego przylgnie ukrywana przeszłość. W tak myślanym kinie pojęcie „przylegania” konotuje nie tylko konteksty judaistyczne (hebrajski rdzeń d-w/b-k jest „źródłem” słowa dybuk, ale też *dewekut*, czyli przylgnięcie), ale również tożsamościowe zdeterminowane fundamentalnymi dychotomiami takimi jak pamiętanie : zapominanie, indywidualne : zbiorowe, materialne : duchowe. Do analizy i interpretacji dzieła filmowego wykorzystana zostanie refleksja socjo-semiotyczna, a także teoria (wybrane aspekty) narracji transmedialnej.

19. „Konkurencja ofiar” – polityczne uwarunkowania współczesnych narracji o bohaterach i ofiarach w dobie postpamięci

Katarzyna Kącka (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydział Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie)

Truizmem wydaje się stwierdzenie, że historia staje się politycznym narzędziem służącym osiągnięciu własnych celów. Analizując zjawiska mieszczące się w szeroko rozumianych badaniach nad pamięcią można zaobserwować istotną ewolucję narracji historycznych. Ważną zmianą jest przeniesienie akcentu w upamiętnianiu przeszłości z kultu bohaterów na rzecz hołdu ofiar. Proces ten pozwala społeczeństwu na akceptację oraz przyswojenie zachodzących przeobrażeń. Należy go analizować z uwzględnieniem dwóch zasadniczych aspektów, tj. przestrzeni symbolicznej jako integralnej części życia społecznego oraz części składowej polityki realizowanej przez rządzących. Jest to czas wyjątkowy także w kontekście widocznego procesu deflacji bohaterów. Z coraz większą nieufnością społeczeństwa podchodzą do idei wielkich, niepodważalnych autorytetów. Skutkuje to m.in. rezygnacją z odwoływania się do ich postaw choćby w przemówieniach polityków lub programach politycznych. Widoczne jest to także w przestrzeni symbolicznej państw. Mówi się nawet o istnieniu „epoki postheroicznej”, czasu końca „upojenia” własną siłą i kultu cnót wojskowych. Celem wystąpienia jest ukazanie oraz porównanie procesu kształtowania się nowych matryc kulturowych, współtworzących kulturę pamięci w kontekście współczesnych narracji o bohaterach i ofiarach. Analizie poddane zostaną dwa aspekty: jakościowa zmiana narracji (przeniesienie akcentu z bohaterów na ofiary) w dwóch istotnych okresach, tj. po zakończeniu II wojny światowej oraz

w czasie zmian ustrojowych na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, jak również analiza zjawiska „konkurencji ofiar” rozumianego jako skutek zmiany narracji historycznej. Polega ono na intencjonalnym wskazywaniu wyższości jednych ofiar nad drugimi w celu osiągnięcia konkretnych efektów politycznych i społecznych.

20. W obliczu (post)prawdy, czyli inna historia frankistowskiego Patronato de Protección a la Mujer w esejach Consuelo Garcíi del Cid Guerry

Marta Kobiela-Kwaśniewska (Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Literaturoznawstwa)

Pretekstem do rozważań sformułowanych w tytule wystąpienia, a zarazem do przybliżenia mechanizmów przemocy instytucjonalnej w okresie (post)frankizmu, a także podniesienia kwestii pamięci ofiar i postpamięci osób, które nie były bezpośrednio naznaczone traumatycznymi doświadczeniami z dzieciństwa i młodości spędzonej w placówkach opiekuńczo-wychowawczych i (re)edukacyjnych w czasach frankizmu i postfrankizmu, stały się opublikowane książki-eseje autorstwa Consuelo Garcíi del Cid Guerry. Mowa tu o dwóch esejach zatytułowanych: *Las desterradas hijas de Eva* (2012) i *Ruega por nosotras* (2015) oraz o najnowszym esej z elementami autobiograficznymi pt. *La niña del rincón* (2018). Celem niniejszego referatu jest przybliżenie prawdziwej historii Patronato de Protección a la Mujer, instytucji frankistowskiej o charakterze opiekuńczo-wychowawczym, która przez sieć swoich placówek, zarówno świeckich jak i prowadzonych przez osoby zakonne, miała zadbać o wychowanie wielu pokoleń młodocianych Hiszpanek w duchu nacjonalistyczno-religijnym. Jednak prawdziwe oblicze tej instytucji i jej placówek było zgoła inne od jej oficjalnego wizerunku i historii, a stosowane metody wychowawczo-edukacyjne jednoznacznie wskazywały na jej represyjno-penitencjarny charakter. W ośrodkach tych młode kobiety przebywały wbrew własnej woli, nie miały żadnych praw i nie pobierały edukacji, stanowiły darmową siłę roboczą i przedmiot agresji fizycznej i psychicznej ze strony opiekunów. W swoich esejach García del Cid Guerra donosi o swego rodzaju holokauście hiszpańskich kobiet. Jest to głos zbiorowy, wspomnienie ówczesnych młodych kobiet, które przeszły przez maszynę przemocy naznaczoną traumatycznym doświadczeniem, głos o który walczą w przestrzeni publicznej również ich dzieci – postpokolenie –

w dochodzeniu do prawdy i w demaskowaniu przemocy frankistowskiej, w odkrywaniu nieznanego ogółowi społeczeństwa historii. Narracja Garcíi del Cid Guerry i bohaterki jej esejów jest dyskursem alternatywnym w stosunku do oficjalnej historii (Patronato de Protección a la Mujer), marginalizowanym przez krytykowane środowiska. Jest głosem kontrowersyjnym; z jednej strony jednoczy ofiary, z drugiej również je dzieli w niejednoznacznej ocenie działalności tej emblematycznej instytucji frankizmu.

21. *Zawołani po imieniu* – historie rodzinne – przyczynek do badań nad (post)pamięcią

Agnieszka Konik (Instytut Pileckiego)

Niniejsze wystąpienie stanowi przyczynek do badań nad stanem zbiorowej pamięci rodzin osób, które poniosły śmierć za pomoc udzieloną Żydom w czasie II wojny światowej. Podstawą dla wywodu jest analiza badań ankietowych przeprowadzonych wśród rodzin osób upamiętnionych w projekcie „Zawołani po imieniu” realizowanym przez Instytut Pileckiego. Badanie miało na celu przedstawienie stanu wiedzy na temat wydarzeń i jej źródeł u osób badanych oraz poznanie sposobów przekazywania i utrwalania pamięci rodzinnej. Już na wczesnym etapie badań okazało się, że tragiczne wydarzenia rodzinne odcisnęły piętno na świadomości naocznych świadków, a poprzez to wpłynęły także na pokolenie ich dzieci, to jednak międzypokoleniowa transmisja pamięci jest nieoczywista. Z analizy ankiet wynika także występowanie niektórych elementów typowych dla międzypokoleniowej transmisji traumy. Można postawić tezę, że czynnikiem tak dla podtrzymywania jak i wygaszania pamięci, mogą być impulsy zewnętrzne w stosunku do grona rodzinnego, czy – szerzej – sąsiedzkiego bądź społeczności lokalnej. W tym przypadku wyraźnie negatywnymi z perspektywy podtrzymywania pamięci międzypokoleniowej czynnikami był fakt tabuizacji pomocy Żydom z uwagi na potencjalne oskarżenia o niealtruistyczne pobudki, ale także brak szerszych badań zagadnienia w okresie komunizmu. Wyniki badania można próbować interpretować za pomocą różnych ujęć teoretycznych. Szczególnie interesujące wydają się w tym kontekście badania i obserwacje kolejnych pokoleń potomków osób ocalałych z Holocaustu. W swoim wystąpieniu odniosę się do badań prowadzonych z perspektywy

psychologii i psychopatologii, a także do koncepcji postpamięci Marianne Hirsch oraz pamięci zbiorowej komunikacyjnej i kulturowej Jana i Aleidy Assmann.

22. Duma, wstyd, profanacja. Postpamięciowy wymiar filmów *Piętno* i *Paragraf 175*

Aleksandra Kumala (Uniwersytet Jagielloński, Wydział Polonistyki)

Celem wystąpienia jest rozbudowana, zorientowana kulturoznawczo i pamięcioznawczo analiza dwóch dzieł poświęconych „rózowym trójkątom” – homoseksualistom osadzonym w obozach koncentracyjnych na mocy paragrafu 175 niemieckiego kodeksu karnego. Fabuła *Piętno* (1997) i dokument *Paragraf 175* (2000) to jedyne filmowe narracje dotyczące wykluczonej z kręgu „dobrego towarzystwa ofiar” (Stańczak-Wiślicz 2011) grupy represjonowanych przez reżim nazistowski. Odpowiedzi domagają się pytania o ich formę, treść, sposób prezentowania bohaterów, recepcję, elementy kontrowersyjne. Ramę metodologiczną tworzą koncepcje traumy kulturowej (Alexander 2010), postpamięci (Hirsch 2011) i czasu maskowania (Schoppman 2008), uzupełnione o niezbędne konteksty biograficzne i historyczne, rozpoznania z zakresu wojennej cielesności, (homo)seksualności i przemocy seksualnej (Heineman 2002, Karwowska 2009, Ostrowska 2018) oraz triadę pojęciową duma-wstyd-profanacja (Hammermeister 1997, Agamben 2006, Czapliński 2009).

23. Polska tradycja upamiętniania Wielkiego Głodu 1932-1933 na Ukrainie (Hołodomoru)

Wiktoria Kudela-Świątek (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Instytut Historii i Archiwistyki)

Przed laty Anna Wolf-Powęska pisała: „Aktorzy polityczni wykorzystują osiągnięcia nauk historycznych do różnych celów: jedni, by zniesławić, polaryzować, wywoływać skandale, inni, by wzbogacać wiedzę w obchodzeniu się symbolami i całym dziedzictwem kulturowym.” Niniejszy tekst zrodził się zatem z refleksji nad trudnością udzielenia jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o celowość upamiętniania ukraińskiego Hołodomoru w polskiej przestrzeni politycznej i społecznej. W moim

przekonaniu istotne jest w tym celu i w pierwszej kolejności przyjrzenie się polityce historycznej Prawa i Sprawiedliwości w latach 2005-2007, głównie w kontekście podejmowanych tzw. uchwał okolicznościowych Sejmu V kadencji i Senatu VI kadencji, w tym w sprawie uczczenia pamięci ofiar Wielkiego Głodu na Ukrainie. Następnie omówię inicjatywy edukacyjne i komemoracyjne w Polsce mające podobne cele: plenerową wystawę IPN oraz pomniki upamiętniające Hołodomor w Polsce w porządku chronologicznym ich powstawania. Rozważając inicjatywy podjęte na szczeblu państwowym w celu upamiętniania Hołodomoru w Polsce, będę zatem poszukiwała odpowiedzi na pytanie o to, jaki obraz Holodomoru został ukuty w polskiej polityce historycznej i jak symbolicznie jest on reprezentowany w polskich miejscach pamięci tego wydarzenia. W swoich badaniach opieram się na analizie dyskursu w rozumieniu T. van Dijka.

24. Narodowy zryw Ślązaków czy „wojna domowa? Powstania śląskie w narracjach śląskich liderów etnicznych

Ewa Michna (Uniwersytet Jagielloński, Instytut Amerykanistyki i Studiów Polonijnych)

Historia Śląska i dzieje Ślązaków to przykład „historii mniejszości”, która w powojennej Polsce skazana była na marginalizację. Zmianę przyniosły dopiero przemiany po 1989 r., które rozpoczęły okres demokratyzacji pamięci, ujawniły istnienie konfliktów pamięci oraz funkcjonowanie, w ramach zróżnicowanego pod względem etnicznym społeczeństwa, odmiennych wspólnot pamięci. W swoim wystąpieniu, opierając się na wynikach badań empirycznych, prowadzonych wśród aktywistów etnicznych zabiegających o uznanie odrębności Ślązaków, zrekonstruję opozycyjną, alternatywną do dominującej narrację, na temat Powstań Śląskich. Analiza zebranych wypowiedzi dowodzi, że moi rozmówcy reinterpretują te ważne fakty z historii grupy, które z perspektywy centrum są ujmowane jako bohaterski zryw Ślązaków, który doprowadził do powrotu Śląska „do Macierzy”. Pozwala także na pokazanie jak alternatywna narracja, na temat tamtych wydarzeń jest wykorzystywana w polityce tożsamości.

25. Pamięć mniejszości w obliczu pamięci skonfliktowanych – o burzeniu cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 r.

Anna Moroz (Uniwersytet w Białymstoku, Instytut Socjologii)

Za pośrednictwem dostępnej literatury przedmiotu i stosując analizę treści, wystąpienie ma na celu przybliżenie wydarzeń z 1938 określanych mianem „Akcji burzenia cerkwi”. Historia ta stanowi ważny element w procesie symbolizacji trwania Kościoła prawosławnego w Polsce, przez co cechą pamięci osób należących do mniejszości prawosławnej jest pamięć o traumie. Wydarzenia te stanowią przedmiot konfliktu pamięci grupy większościowej i mniejszościowej, bowiem historia ta funkcjonuje praktycznie tylko w obrębie mniejszości. Choć burzenie cerkwi odbiło się dużym echem, nie jest obecnie historią powszechnie znaną. Nie pasuje do panującego dyskursu o II RP: w potocznych wyobrażeniach kraju, którego atutem była wielokulturowość i pokojowe współistnienie przedstawicieli wielu narodów / wyznań. Powyższe powoduje, że społeczeństwo dzieli się na wrogie wspólnoty pamięci, ponieważ choć Polska jest krajem homogenicznym na tle Europy, to właśnie w jej historii kumuluje się pamięć wielu grup i kultur.

26. Mongolska trauma w rosyjskim dyskursie literackim

Tomasz Nakoneczny (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Historii, Katedra Studiów Wschodnich)

Referat stanowi próbę syntetycznego spojrzenia na zmagania rosyjskiego dyskursu literackiego (XIX-XXI w.) z rudymentami traumy, jaką w (pod)świadomości „ruskiego świata” pozostawiły najazdy i okupacje mongolskie (XIII-XV w.). Względnie szeroka płaszczyzna porównawcza, obejmująca zarówno teksty i postawy mieszczące się w głównym nurcie rzeczonoego dyskursu, jak dzieła marginalne, zawierająca się w horyzoncie periodyzacyjnym rozciągającym się od romantyzmu do postmodernizmu, posłuży uwypukleniu istotnych elementów mechanizmu przepracowywania mongolskiej traumy. Pozwoli to zobaczyć jak ważną wciąż kulturotwórczą rolę pełni w tradycji rosyjskiej pamięć o tych odległych historycznych wydarzeniach. Dyskurs literacki ze względu na właściwą mu wielowymiarowość, pozwala przeanalizować wątek mongolski w kulturze rosyjskiej w sposób bardziej zniuansowany niż dzieje się to w przypadku innych dyskursów tożsamościowych,

takich jak historiograficzny czy polityczny. Ramę metodologiczną rozważań określiła badania kulturowe (*cultural criticism*), w ramach których najważniejszym odniesieniem będą studia postkolonialne z ich kategoriami resentymentu i subwersji.

27. Historia mojego ojca: Zaraz wam odegram

Sylwia Papier (Uniwersytet Jagielloński, Wydział Polonistyki, Ośrodek Badań nad Kulturami Pamięci)

Wystąpienie służy omówieniu monodramu *121 023 J* w reżyserii Ariela Goldmanna (São Paulo) w odniesieniu do koncepcji pamięci protetycznej (A. Landsberg), świadczenia poprzez medium teatru (G. Niziołek, C. Schumacher, F. Rokem) oraz *Self-Revelatory Performance* (R. Emunah, A. Volkas). Spektakl oparty jest na rodzinnej historii Renaty Jesion – brazylijskiej aktorki i dyrektorki założonego w 2008 roku teatru Teatro Para Alguém, córki Majera Jesiona – ocalałego z Holocaustu. Wystąpienie służy omówieniu historii ocalałego, pracy nad spektaklem córki i ojca, a również analizie konstrukcji przestrzeni scenicznej oraz wykorzystywanych rekwizytów. W czasie wojny Majer Jesion przeszedł przez kilka obozów koncentracyjnych: Kolmar, Buchenwald, Auschwitz II-Birkenau, Auschwitz III-Monowitz, Halberstadt-Zwieberge. Wyzwolony przez armię Stanów Zjednoczonych z Marszu Śmierci. Po wojnie, w 1949 roku emigrował do São Paulo. Majer Jesion zmarł w 2008 roku. W 2002 roku Renata Jesion zdecydowała się na wystawienie na scenie traumatycznej historii swojego ojca. Jesion wspomniany spektakl nie tylko napisała, ale także – co niemniej istotne – na scenie wcieliła się w postać swojego ojca. W taki symboliczny sposób, poprzez wystawienie na scenie, odgrywany przez Renatę Jesion spektakl pomógł jej w przepracowaniu stłumionej rodzinnej traumy, niewypowiedanej dotychczas historii, co miało na celu uzupełnienie swojej własnej historii. Medium teatru służy tu aktorce w międzypokoleniowej transmisji pamięci o Zagładzie. Spektakl ten można potraktować jako przykład autonarracji (*self-story*) – opowiadania siebie i opowiadania sobą. W tym ujęciu spektakl ten realizowałyby założenia *Drama Therapy* oraz *Self-Revelatory Performance*, gdzie aktor tworzy oryginalny utwór teatralny, który służy badaniu oraz próbie zmierzenia się ze swoją przeszłością i niejednokrotnie zawartym w niej traumatycznym doświadczeniem na scenie.

28. Przekład jako praktyka postpamięci i forma oporu wobec marginalizacji. Przypadek *Litwinów nad Morzem Łaptiewów* Dalii Grinkevičiūtė

Kamil Pecela (Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy)

Tematem wystąpienia będzie wpływ praktyki przekładu na postpamięć w kraju, z którego pochodzi przekładany tekst. Przypadek *Litwinów nad Morzem Łaptiewów* – który sam w sobie mówi o relacji dyskurs oficjalny/marginalizowane, świadectwo traumy/formy oporu/konsolidacja ofiar – pozwoli przedstawić, jak relacja z zesłania tysięcy Litwinów przez władze radzieckie za krąg polarny podczas II wojny światowej wpływa na postpamięć generacji Litwinów oraz ich tożsamość zbiorową. Głównym problemem wystąpienia będzie rola przekładu na tym polu. Czy przekład tekstu kształtującego postpamięć może mieć na nią wpływ? W jakim jest stosunku do komunikacyjnych praktyk postpamięci? W jaki sposób wpływa na relacje pomiędzy dyskursami marginalizowanymi a oficjalnymi? Jak się ma do statusu świadectwa traumy jako formy oporu? Podstawą do odpowiedzi będą analizy historii powstania i publikacji wariantów tekstu oraz ich przekładów, tekstowych cech tych wspomnień oraz ich specyfiki jako przedmiotu tłumaczenia.

29. „Natura mogłaby być przestrzenią sprawiedliwości”. Archeologia pamięci pośród izraelskich lasów

Maria Piekarska (Uniwersytet Warszawski, Wydział "Artes Liberales")

Sosnowe lasy są jednym ze współczesnych krajobrazów państwa Izrael – efektem masowego zalesiania w początkach państwa, często przeprowadzanego na terenach palestyńskich wiosek zniszczonych w/po wojnie 1948 roku. Lasy, w których nadal odnaleźć można materialne – i nieopisane – szczątki palestyńskiej zabudowy, stanowią przestrzeń realizacji żydowsko-izraelskiej kultury pamięci w postaci mnogich indywidualnych kamieni pamięci. W ostatniej dekadzie, wbrew wspomnianej pomnikomanii, przestrzeń lasów jest miejscem performatywnego przywracania pamięci o zalesionych wioskach. Cytowany w tytule wystąpienia jest Umar al-Ghubari, aktywista żydowsko-arabskiej organizacji Zochrot organizującej leśne wycieczki śladami byłych wiosek. W wyniku tych praktyk las, obiekt fetyszizowany w imaginariu syjonizmu, nie tylko powraca chwilowo do bycia

palestyńską wioską, ale też staje się przestrzenią wybrzmienia marginalizowanej opowieści o stracie. Rozpatrując las z perspektywy materialno-semiotycznych badań nad pamięcią, wystąpienie oferuje także refleksję nad adekwatnością terminu postpamięć w sytuacji *Nakby* (arab. katastrofa).

30. ROZMOWY Z MILCZENIEM. Polityka (nie)pamięci o bratobójczych mechanizmach konfliktu wewnętrznego w Peru

Joanna Pietraszczyk-Sękowska (Uniwersytet Łódzki, Katedra Studiów Latinoamerykańskich i Porównawczych)

Tematem wystąpienia jest polityka milczenia rozumiana w omawianym kontekście jako społeczne strategie zatajania mechanizmów przemocy z okresu konfliktu wewnętrznego w Peru w latach 1980-2000. Problem stanowi istotny, lecz niepodjętowany dotąd aspekt studiów nad procesami rozliczenia peruwiańskiej wojny domowej i powiązanych z nimi wyzwaniem ekshumacyjnymi, które autorka bada w ramach prac terenowych w środkowo-południowych Andach peruwiańskich od 2016 roku. Wystąpienie poświęcone zostanie zjawisku heterogeniczności oddolnych strategii pamięci o wewnątrz- i międzywioskowym terrorze cywilnym. Analiza wskazanego problemu okazała się możliwa dopiero wiele lat po wojnie, gdy – wraz z zakończeniem prac sądowych nad najbardziej znanymi przypadkami przemocy masowej ze strony aktorów zewnętrznych (tj. sił Świetlistego Szlaku i służb mundurowych) – dostrzeżono opór mieszkańców andyjskich wiosek wobec postępu poszukiwań anonimowych mogił i ekshumacji złożonych w nich szczątków. Według wstępnych ustaleń autorki, skrywane przez *comuneros* miejsca pochówku powstały w wyniku bratobójczej przemocy, której mechanizmy podlegały tabuizacji już w okresie konfliktu. Ich zatajanie przez kolejne pokolenia *comuneros* było możliwe dzięki przyjętej po wojnie odgórnej polityce pamięci, którą zorientowano wyłącznie na ofiary cywilne. Z punktu widzenia ludności andyjskiej oznaczało to możliwość oficjalnego domagania się sądowego rozliczenia i upamiętnienia zbrodni aktorów zewnętrznych, przy jednoczesnym ukrywaniu aktów terroru cywilnego, w kontekście których pamięć lokalna (czy też pamięci lokalne) została zdominowana przez... niepamięć. Prowadzone przez autorkę badania opierają się na założeniu, iż ta ostatnia nie jest wynikiem andyjskiej kultury, lecz polityki milczenia. Innymi słowy, służy

określonym, wymagającym zbadania celom, którym – co istotne – podporządkowano nie tylko strategię pamięci, ale również postpamięci. Wystąpienie stanowi próbę wyjaśnienia paradoksu, w jakich okolicznościach i z jakim skutkiem społeczny aktor – znany globalnie z determinacji w walce o prawa do tożsamości i upamiętnienia ofiar konfliktu – stał się jednocześnie źródłem pogwałcenia tych praw.

31. Dwa oblicza postpamięci na Litwie

Paweł Plichta (Uniwersytet Jagielloński, Instytut Studiów Międzykulturowych)

W styczniu 2016 roku w litewskich księgarniach ukazała się książka pt. *Mūsiškiai*, która jak szybko sprzedała się w 19 tysiącach egzemplarzy, tak szybko podzieliła Litwinów, wywołując gniew, wściekłość, przerażenie, smutek. Książka wpłynęła nawet na język. „Nie można już mówić o koszykarzach czy słynnych na cały świat reżyserach teatralnych «nasi» [...] Moich prób pokazania, że zarówno ci, którzy strzelali, jak i ci, którzy byli rozstrzeliwani, to «nasi ludzie», Litwa nie zrozumiała” – przyznaje współautorka. Z drugiej jednak strony stwierdza ona „Mój kraj wreszcie zaczął płakać. Co za ulga”. Dzieło zawiera krótkie rysy biograficzne autorów: Rūta Vanagaitė (ur. 1955) i Efraima Zuroffa (ur. 1948) – urodzonych zatem po II wojnie światowej i okropieństwach Szoa. W drugiej części naszkicowano tło historyczne i krajobraz polityczny wydarzeń przełomu lat 30. i 40. na Litwie. Wreszcie w trzeciej zasadniczej części znalazł się reportaż z podróży, jaką autorzy odbyli odwiedzając czternaście miejsc naznaczonych zagładą litewskich Żydów. W polskim wydaniu książki (*Nasi. Podróż z wrogiem*, przeł. K. Mazurek, Warszawa 2017) czwartą część stanowi Posłowie. Fenomen *Naszych* Vanagaitė i Zuroffa polega na tym, że mimo iż przedstawia konkretne sytuacje i postawy litewskiej przeszłości, dotyczy problemów mierzenia się z pamięcią o traumie w drugim pokoleniu ofiar i katów. Tytułowe dwa oblicza postpamięci oznaczają zatem przedstawicieli drugiego i kolejnych pokoleń wrogów – zgodnie z terminologią użytą przez autorów, odkrywających i przeżywających traumę przodków, którzy wspólnie podejmują wyzwanie, deklarując i manifestując swój sprzeciw wobec ignorancji, manipulacji, wyparcia przeszłości sprzed zaledwie kilkadziesiąt lat.

32. „Dwa nieszczęścia w jednym ciele”. Nostalgia za komunizmem i antyamerykańska trauma w kulturze włoskiej na przykładzie twórczości Giorgia Gabera

Piotr Podemski (Uniwersytet Warszawski, Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej)

Giorgio Gaber (1939-2003) to jeden z najbardziej znanych we Włoszech *cantautori* – bardów. W swej twórczości poruszał problemy społeczne, odmalowując panoramę powojennych Włoch z perspektywy lewicowego intelektualisty. Jego wizje pozostawały w opozycji do dominującej w warunkach włoskiej zimnowojennej „zamrożonej demokracji” (pięćdziesięciolecie rządów chadeckich pod kuratelą amerykańską) opartej na wierze katolickiej i konserwatywnych wartościach. Z perspektywy Gabera wydarzenia z lat 1943-1945 – w oficjalnym dyskursie określane jako wyzwolenie kraju przez aliantów spod okupacji nazistowsko-faszystowskiej – stanowiły źródło antyamerykańskiej traumy, zaś późniejsza militarna, polityczna i kulturowa obecność USA w życiu Włoch oceniana bywała co najmniej ambiwalentnie, jeśli nie wprost jako imperialistyczna okupacja i iluzja wolności. Niespełniona nadzieja na zdobycie władzy we Włoszech przez komunistów (niegdyś największą siłę antyfaszystowskiego ruchu oporu) stała się zaczątkiem trwałej nostalgii za komunizmem jako alternatywą dla panującego z nadania amerykańskiego „układu”. Wystąpienie stanowiło będzie analizę dyskursu przede wszystkim dwóch znanych monologów Gabera („L'America” i „Qualcuno era comunista”) w kontekście historyczno-społecznym powojennych Włoch.

33. W spadku po rodzicach: o procesach rekonstruowania tożsamości w narracjach autorek transkulturowych pochodzenia węgierskiego

Magdalena Roguska-Németh (Uniwersytet Warszawski, Katedra Hungarystyki)

Transkulturowość w odniesieniu do literatury to zjawisko opisujące twórczość autorów i autorek, których nie da się jednoznacznie zaklasyfikować do żadnej z literatur narodowych. Mowa o twórcach, którzy funkcjonują w swojego rodzaju zawieszaniu między dwoma (lub więcej) narodami, językami, kulturami. Ich utwory to narracje przekraczające granice kultur i literackich konwencji i jako takie

wymykające się prostym definicjom, opisom, analizom. Fakt ten jest często powodem marginalizowania, a nawet trywializowania ich twórczości. Mianem transkulturowych możemy określić dwie autorki pochodzenia węgierskiego, spośród których jedna, Viviane Chocas, pisze po francusku, a druga, Melinda Nadj Abonji, po niemiecku. Oprócz węgierskich korzeni łączy je wyraźnie widoczna w ich utworach autobiograficzność oraz poruszana tematyka, związana z procesami rekonstrukcji wypartej przez ich rodziców bądź rozmytej we wcześniejszych pokoleniach węgierskiej tożsamości. Analiza dwóch utworów prozatorskich wymienionych powyżej autorek będzie głównym tematem wystąpienia.

34. Powstanie Warszawskie. Historia, pamięć, polityka

Jacek Sawicki (Katolicki Uniwersytet Lubelski, Instytut Nauk o Polityce i Administracji)

Powstanie Warszawskie obok kłamstwa katyńskiego legło u podstaw mitu założycielskiego PRL i stało się częścią legitymizacji ówczesnej władzy. W symbolice obu znalazł się jednak niewygodny, a nawet niebezpieczny dla niej w perspektywie długiego trwania element sprzeciwu. Społeczeństwo bowiem doskonale rozumiało polityczną symbolikę czynu, z jego wiodącą narracją o niezawisłości. Z drugiej strony trauma wynikająca z ogromnych strat osobowych i zniszczenia miasta narzuciła imperatywny nakaz pamięci, rozumiany jako przyjęcie zobowiązania przez tych, którzy ocalili do zachowania a następnie dawania świadectwa – przekazywania swojej prawdy o wydarzeniach i wykazanej postawie. Jest to obowiązek znany w kulturze nie tylko europejskiej, wynikający m.in. z nakazów religii. Pozwolił on pamięci potocznej, skonfliktowanej i alternatywnej wobec oficjalnej, przetrwać najtrudniejszy okres represji, później przymusowego przemilczania, a w końcu niedopowiedzenia. I tak tlił się permanentny konflikt władzy ze społeczeństwem, podsycany cyklicznie przy okazji kolejnych rocznic: o groby, o pomniki, o zbieranie dokumentacji historycznej, o możliwość przedstawiania własnej wersji historii – wbrew intencjom decydentów politycznych prowadzący do wzmocnienia potocznej pamięci zbiorowej. Dopiero po transformacji ustrojowej 1989 r. odtajniona została wiedza o dokonanej wówczas manipulacji,

kłamstwie historycznym, grach operacyjnych służb, o wykorzystanych agentach, teczkach i tajnych współpracownikach. Dzisiaj Powstanie Warszawskie pozostaje jednym z najbardziej rozpoznawalnych wydarzeń historycznych, wpisując się w ważny nurt polskiego doświadczenia. Nabiera nawet znaczenia, obserwujemy bowiem proces skrócenia czasowego horyzontu polskiej pamięci narodowej, sprowadzony do wydarzeń i postaci pamiętanych lub znanych z bezpośrednich relacji świadków. Co więcej, młode pokolenia zawłaszczają jego pamięć, nadając nowe znaczenia w obszarze szeroko pojętej (pop)kultury. A tocząca się przy okazji rocznic Powstania Warszawskiego dyskusja nie traci nic z emocji, stając się zarzewiem kolejnych sporów wokół pytania o sens i potrzebę powstań narodowych, inaczej – o formę, zakres i metody służby ojczyźnie, czy będąc tłem nowych manifestów politycznych i skandali. Wystąpienie będzie próbą nowego spojrzenia na dyskusję oraz badania na temat splotu historii, pamięci i polityki (m.in. Aleidy Assmann, Piotra T. Kwiatkowskiego, Barbary Szackiej, Haralda Welzera i innych) w zakresie trwałego wpływu na świadomość oraz możliwości konsolidacji grup społecznych egzemplifikowanych poprzez narrację o Powstaniu Warszawskim. Autor wykorzysta badania z dorobku historii, politologii oraz socjologii i psychologii, we wzajemnych uwarunkowaniach, uwzględniających zmieniającą się rzeczywistość.

35. Uchwały rocznicowe Sejmu i Senatu RP – narracje alternatywne i marginalne?

Bartłomiej Secler (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Zakład Najnowszej Historii Politycznej)

Przedmiotem moich badań są uchwały rocznicowe podejmowane po 1989 roku przez Sejm i Senat RP – ich miejsce i rola w polskiej polityce pamięci. Warto odnotować, że rocznice historyczne generują przełomy, wyznaczają zwroty ustrojowo-polityczne, przypominają o wydarzeniach i postaciach z przeszłości. Rozważaniom nad proponowaną tematyką będą towarzyszyć pytania o motywy podejmowania uchwał rocznicowych, ich treść oraz znaczenie polityczne, społeczne i międzynarodowe. Hipoteza zakłada, że wybór rocznic historycznych zasługujących na upamiętnienie podyktowany jest orientacją ideologiczno-polityczną partii i ugrupowań politycznych.

Nadto przyjmuję założenie, że uchwały rocznicowe są narzędziem kreowania polityki pamięci. Niemniej – w nawiązaniu do podtytułu tegorocznej konferencji naukowej i powyższych założeń – chciałbym postawić także pytanie, czy uchwały rocznicowe Sejmu i Senatu RP, ich formę, treść, sposób procedowania i podejmowania, należy uznać za narracje ważne, doniosłe, kształtujące pamięć zbiorową czy alternatywne i marginalne? Rozważania zostaną zilustrowane przykładami parlamentarnych dyskusji i sporów wokół wybranych uchwał rocznicowych. Proponowana problematyka wpisuje się w realizowany przeze mnie projekt badawczy finansowany ze środków NCN pt. „Miejsce i rola uchwał rocznicowych Sejmu i Senatu RP w polskiej polityce pamięci” [OPUS 13 nr 2017/25/B/HS5/01425].

36. Grodno międzywojenne (1921-1939) w pamięci swoich mieszkańców

Viachaslau Shved (Uniwersytet Warszawski, Wydział Lingwistyki Stosowanej, Katedra Studiów Interkulturowych)

W latach 1921-1939 Grodno było powiatowym miastem Województwa Białostockiego, typowym miastem prowincjonalnym na tak zwanych kresach wschodnich drugiej Rzeczypospolitej. Wspomnienia o Grodnie można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej odniesiemy ludzi kultury, tzw. elitę miasta, przeważnie polskiego pochodzenia, które pewien czas żyli w Grodnie: Z. Nałkowska, L. Sawoniewski, N. Drucka, Z. Cypelt. W ich pamięci odzwierciedlane są kultura, architektura, ulice miasta. Drugą grupę tworzą z kolei zwykli obywatele Grodna, ich wspomnienia, zbierane przez historyków czy krajoznawców. W pamięci tych grodnian znaleźć można więcej informacji o życiu codziennym miasta, tj. praca, sklepy, rynki, edukacja, sfera usług. Co ciekawe, refleksje tzw. „elit” – ludzi dorosłych, pełnoprawnych uczestników życia Grodna – mimo że subiektywne, są bardziej dokładne niż relacje osób z drugiej grupy, które we tamtym czasie były w większości dziećmi, a ich własne wspomnienia mieszają się z informacjami przekazywanymi przez rodzinę, książki lub inne środki przekazu.

37. Między pamięcią traumy a rozrywką: Polska w pamięci izraelskiej turystyki typu „leisure”

Agata Szepe (Uniwersytet Warszawski, Wydział Orientalistyczny, Instytut Hebraistyki)

Przez wiele lat izraelskie podróże do Polski skupione były na tzw. „ciemnej turystyce” wokół miejsc pamięci Zagłady. W ostatnich latach schemat podróży ulega zmianie – znacząca liczba Izraelczyków zaczęła praktykować w Polsce turystykę typu *leisure*, uważanej przez socjologa Deana McCannella zarówno za podstawę turystyki, jak i współczesnych struktur społecznych. Pamięci ciemnej turystyki i turystyki typu *leisure* zdają się funkcjonować zupełnie rozłącznie. W promowanej w ostatnim czasie nowej pamięci Polski jako miejsca miłego spędzenia wolnego czasu niewiele pozostaje przestrzeni na trudne tematy relacji polsko-żydowskich, natomiast w dyskursie ciemnej turystyki nie godzi się mówić o Polsce jako miejscu wypoczynku i rozrywki. Na styku obu pamięci wytwarza się jednak alternatywna, złożona opowieść, pełna paradoksów i sprzeczności. Marginalne względem obu narracji pamięciowe „pomiędzy” nierzadko odwołuje się do groteski i czarnego humoru. Używając metodologii podróżującej pamięci oraz remediacji pamięci, proponowanych przez Astrid Erll zastanowię się, w jaki sposób pamięć Polski jako traumy remediuje w nowych mediach pamięci tego kraju jako miejsca odpoczynku i rozrywki. Kiedy nowa pamięć przeciwstawia się, a kiedy wchodzi w dialog lub reinterpretuje wcześniejsze motywy? Jakie reakcje mogą wywoływać w społeczności turystyki typu *leisure* pojawiające się społeczne i polityczne napięcia? Czy możliwe jest wytworzenie turystycznego obrazu Polski w Izraelu z pominięciem pamięci traumy?

38. (Nie)pamięć. Starość, pamięć i zapomnienie w powieści Ulrike Draesner *Sieben Sprünge vom Rand der Welt* (2014)

Katarzyna Śliwińska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Filologii Germańskiej)

We współczesnej literaturze niemieckiej, zwłaszcza w ważnych dla postpamięciowego dyskursu o przeszłości powieściach pokoleniowych, wyraźnie zaznacza się zainteresowanie dysfunkcjami i zniekształceniami pamięci, które wiążą

się z procesami starzenia. Jednocześnie zmiany demograficzne skłaniają badaczy do namysłu nad uwarunkowaniami, dotychczasowymi dominantami i kategoriami interdyscyplinarnych memory studies. Powieść Ulrike Draesner *Sieben Sprünge vom Rand der Welt* (2014), którą zamierzam przeanalizować w swoim wystąpieniu, sonduje meandry pamięci i zapomnienia; bada konfiguracje, w jakie wchodzi one w relacjach międzypokoleniowych. Odsłania przy tym wątki marginalizowane w oficjalnym dyskursie o ucieczce i wysiedleniu ludności cywilnej ze wschodnich prowincji Niemiec (niepełnosprawność, fascynacja III Rzeszą), które paradoksalnie dochodzą do głosu w miarę postępującej demencji jednej z głównych postaci powieści.

39. Holokaust a narracja pamięci współczesnego miasta

Hanna Trojanowska (Politechnika Warszawska), Sylvana Krausse (Aschaffenburg University of Applied Sciences)

W Niemczech, w Bawarii jest miasto Aschaffenburg, którego współczesność zbudowana jest na dwóch paradygmatach: pamięci i mobilności. Pamięć to oś horyzontalna miasta – pozwala konsekwentnie budować przyszłość. Mobilność to jego oś wertykalna – nadaje miastu rytm i dynamikę. Aschaffenburg to świadek krwawych wydarzeń z 1938 r., podobnych do kryształowej nocy, kiedy to życie straciło ponad 300 Żydów. Jest tu dużo śladów pamięci z czasów Holokaustu, które kreują pejzaż miasta i tworzą jego klimat. Wpisują się też w problemy współczesności i pytania, jakie zadają sobie urzędnicy miejscy – ile mobilności i jaka mobilność powinna przeważać w mieście. Ile samochodów i ilu pieszych powinno tworzyć ruch, który nieuchronnie toczy się wobec świadków historii – kamieni pamięci (*stolperstein*), tworzących niezwykłą sieć pamięci po ofiarach Holocaustu oraz Cmentarza Żydowskiego, znajdującego się w jednej z główniejszych części miasta. Aschaffenburg to swoiste laboratorium, które pozwala badaczowi uchwycić tę subtelną właściwość, jaką powinno mieć każde miasto: ile przeszłości i ile mobilności wyznacza kreatywny, zrównoważony rozwój. Jaka powinna być narracja miasta, które dba o pamięć i jest na tyle mobilne, aby sprostać wyzwaniom współczesności. Na ile pamięć Holocaustu może budować kreatywną narrację współczesnego miasta. Referat jest oparty na wynikach wizyty studyjnej w 2019 r. w Aschaffenburgu, gdzie zostały

przeprowadzone badania o charakterze: kulturowym, historycznym, filozoficznym i ekonomicznym, głównie jakościowe, obejmowały wizyty w miejscach pamięci, cmentarzach, węzłach komunikacyjnych. Dokumentacja historyczna, obserwacja, ankiety z pytaniami otwartymi, zapisy rozmów ze starszymi mieszkańcami oraz informacje od urzędników miejskich pozwoliły na zebranie materiału do niniejszego wystąpienia. Dr Hanna Trojanowska jest filologiem i ekonomistą, pracuje w Katedrze Gospodarki Przestrzennej Politechniki Warszawskiej. Prof. Sylvana Krause jest filologiem, pracuje w Aschaffenburg University of Applied Sciences.

40. Na marginesie post/pamięci o przesiedleniach: *Transfer!* Jana Klaty jako teatralny głos w sprawie (wrocławskiej) wymiany ludności w 1945 roku

Barbara Weźgowiec (Uniwersytet Jagielloński)

W 2006 roku na deskach wrocławskiego Teatru Współczesnego odbył się prapremiery pokaz spektaklu *Transfer!* wyreżyserowanego przez Jana Klatę. Jego tematem są tuż powojenne przesiedlenia, a przede wszystkim całkowita wymiana ludności, jaka dokonała się we Wrocławiu w 1945 roku. Gdzie tu margines? Z jednej strony w formie, bo nie często głos w sprawie polsko-niemieckiego traumatycznego doświadczenia przekuwany jest w sztukę teatralną. Z drugiej w samym problemie, którym jest wspólna, polsko-niemiecka trauma dotycząca przesiedleń, konieczności opuszczenia swojego domu (bo to przypadek zarówno przedwojennych Breslauerów, jak i wielu polskich rodzin wyrzuconych w podobnym czasie z ich domów na dawnych Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej). Jak mówić o tym wspólnym głosem z perspektywy współczesności? Jak pamięta pokolenie świadków i „postpamiętamy” my współcześni? Punkt wyjścia do próby poszukiwania odpowiedzi na te pytania stanowi (i daje) właśnie sztuka Klaty, do refleksji nad którą zapraszam.